

Олег Рудакевич (Тернопіль, Україна)

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

В умовах формування глобального соціуму зростає роль організаційних форм автономного існування етнічних, релігійних, регіональних та інших спільнот, в тому числі т. зв. «національно-культур автономії».

Ідейно-теоретичні основи національно-культурної автономії напрацьовані на початку ХХ ст. австромарксистами, які вели пошук розв'язання етнополітичних проблем багатонаціональної Австро-Угорської імперії. Один з лідерів 2-го Інтернаціоналу й австрійської соціал-демократичної партії, а згодом президент Австрії – К. Ренан (Шпрінгер) – у працях «Нація і держава» (1899 р.), «Національні проблеми: боротьба національностей в Австрії» (1905 р.) та ін., базуючись на психологічній теорії нації як «спільноти людей, що однаково думають і говорять» і «не зв'язаних із землею», дійшов висновку, що для блага багатонаціональної держави слід розмежувати державно-політичне й етнокультурне життя населення, використовуючи принцип території для громадянської спільноти (держави) і принцип екстериторіальності для націй. Для цього окремо мають обиратися депутати національного законодавчого органу та представницькі інституції національних спільнот. Останні будуть регулювати процеси функціонування власних культур, що істотно зменшить протистояння національностей. Реалізація ідеї національно-культурної автономії в ряді країн Європи після Першої світової війни (у т.ч. в Українській Народній Республіці у формі т. зв. «національно-персональної автономії») дозволило на демократичних засадах побудувати достатньо толерантні етнополітичні відносини.

На початку ХХІ ст. модель національно-культурної автономії в різних варіантах використовується в ряді країн Європи та світу. Основними принципами формування і функціонування національно-культурної автономії в умовах демократії є вільне волевиявлення громадян при віднесенні їх до певної етнопонаціональної спільноти; самоорганізація та самоуправління; багатоманітність форм внутрішньої організації; поєднання громадської ініціативи етнопонаціональних груп з державною підтримкою; законність.

В Україні, згідно Закону «Про національні меншини» (1992 р.), «держава гарантує всім національним меншинам право на національно-культурну автономію». Хоч детальні організаційно-правові механізми функціонування національно-культурної автономії Законом не визначені, проте він вказує на загальні засади життєдіяльності національних меншин. Це – «користування і навчання рідною мовою в державних навчальних закладах або через

національно-культурні товариства; розвиток національно-культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації; створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству» (ст.6). В якості основних інституційних суб'єктів національно-культурної автономії названо «громадські об'єднання національних меншин» (т. зв. «національно-культурні товариства»). Згідно статутів, вони створюються і функціонують за місцем проживання громадян і об'єднуються за національною ознакою в регіональні та загальнодержавні формування (асоціації, федерації тощо). Національно-культурні товариства, як правило, мають багатofункціональний характер. В залежності від сфери діяльності вони здійснюють соціальну, культурну, мовну, освітню, наукову та інші функції, тісно співпрацюючи з органами державної влади та самоврядування. Законодавчою основою функціонування національно-культурних товариств є Конституція України, закони «Про об'єднання громадян», «Про національні меншини», «Про засади мовної політики», «Основи законодавства України про культуру» та ін.

Нині в Україні налічується більше 800 національно-культурних товариств, понад 30 з яких мають всеукраїнський статус. Зокрема, «Спілка поляків України», «Українське товариство російської культури «Русь», «Демократична спілка угорців України», «Асоціація єврейських організацій і громад України», «Федерація грецьких організацій України» та ін. Існує також «Асоціація національно-культурних об'єднань України», яка акумулює досвід та об'єднує творчу енергію національних товариств і представляє актуальні етнокультурні інтереси й потреби в органах державної влади.

Сусідні з Україною держави нагромадили різноманітний досвід створення і функціонування національно-культурних автономних формувань. В Російській Федерації, наприклад, діє Закон «Про національно-культурну автономію» (1996 р.), який визначає національно-культурної автономії «як форму національно-культурного самовизначення» громадян «на основі добровільної самоорганізації з метою самостійного вирішення питань збереження самобутності, розвитку мови, освіти, національних культур». Національно-культурні автономії можуть бути місцевими (міськими, районними, селищними, сільськими), регіональними і федеральними. Місцеві національно-культурні автономії засновуються на загальних зборах (конференціях) національних громадських об'єднань, які згодом об'єднуються в регіональні та інші структури.

Національно-культурної автономії підлягають реєстрації в органах юстиції. Для повсякденного розв'язання назрілих проблем вони утворюють органи

внутрішнього управління. Держава сприяє діяльності формувань національно-культурної автономії, у т.ч. забезпечує їх часткове фінансування з федерального, регіонального та місцевих бюджетів. Закон застерігає, що «право на національно-культурну автономію не є правом на національно-територіальне самовизначення» (ст. 4).

З березня 1998 р. в Російській Федерації існувала Федеральна національно-культурна автономія українців Росії (ФНКА УР). Однак, у січні 2010 р. рішенням Верховного суду РФ за поданням Мінюсту цю автономію ліквідовано на підставі того, що вона, як було сказано, «веде політичну діяльність, прославляє бандерівців і виливає негатив на Росію». Весною 2012 р. відбувся установчий з'їзд нової ФНКА УР до участі в якому, як зазначалося в пресі, не допустили активних та авторитетних представників російських українців.

Одна з найкращих серед постсоціалістичних країн система забезпечення прав національних меншин функціонує в Угорській Республіці. Законом «Про права національних та етнічних меншин» (1983 р.), визначено, що право на формування органів національного самоврядування за місцем проживання належить етнонаціональним групам, які щонайменше одне століття проживають в Угорщині (тобто є «історичними національними меншинами»). До числа 13-ти таких груп належать в т.ч. українці (5633 особи за даними перепису населення 2011 р.) та русини (3323 чоловік).

Муніципальний уряд може оголосити себе органом влади даної меншини, якщо понад 50 % обраного складу належать до даного етносу. Орган самоврядування меншини, згідно Закону, здійснює адміністративне управління її культурною та ін. діяльністю, а сама меншина отримує своєїдну територіальну автономію. Опосередкований спосіб створення інституції самоврядування меншини відбувається у випадку, коли в представницькому органі діють понад 30% представників однієї меншини. Такий орган самоврядування матиме три і більше осіб, які діють автономно в рамках муніципалітету. Законодавство передбачає право національних меншин створювати органи самоврядування і на регіональному та загальнонаціональному рівнях. Крім узгодження питань, пов'язаних з культурною автономією, такі органи мають право висловлювати позицію меншини з усіх інших актуальних питань. В Угорщині на державному рівні створені і діють український та русинський органи самоврядування.

Як показує міжнародний досвід, практичне втілення ідеї національно-культурної автономії в масштабах держави вимагає поєднання принципів екстериторіальності та адміністративно-територіального структурування автономії. В умовах міжнародного миру та злагоди проявляється тенденція до все ширшого залучення національно-культурної автономії до вирішення

державою не лише етнокультурних, а й соціально-економічних, екологічних та інших проблем.

Нині число осіб українського походження, які проживають за межами України на всіх континентах світу становить біля 20 мільйонів осіб. Більшість з них об'єднані у різного роду громадські організації в межах як окремих держав, так і континентів. З 1992 р. діє Українська всесвітня координаційна рада (УВКР) – спілка біля 400 громадських (неурядових) організацій, які добровільно об'єднують українців для задоволення й захисту їхніх національно-культурних, мовних, освітніх, творчих, соціальних, економічних, вікових та інших спільних інтересів. Подібні світові та континентальні національно-культурні формування створили більшість націй світу, роль яких у добу інтенсивної глобалізації помітно зростає.

Рудакевич, О. М. Феномен національно-культурної автономії в глобалізованому світі / О. М. Рудакевич // Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі: Всеукр. Наук.-теор. конф. з між нар. участю 23 листопада 2015 року [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир : Вид. Євгенюк О. О. , – 2015. – С. 119–121.